

This is an electronic reprint of the original article. This reprint may differ from the original in pagination and typographic detail.

Rykande aktuell bok om studentexamensprov

Heilä-Ylikallio, Ria

Published in:
Finsk Tidskrift

Published: 01/01/2021

Document Version
Final published version

Document License
Publisher rights policy

[Link to publication](#)

Please cite the original version:

Heilä-Ylikallio, R. (2021). Rykande aktuell bok om studentexamensprov: [Recension av Mona Forsskåhl, Jannika Lassus, Beatrice Silén & Sofia Stolt (red.): *Modersmålsprovet i brännpunkten. Studentexamensprovet i modersmålet svenska på 2000-talet*. Svenska litteratursällskapet, Helsingfors 2020]. *Finsk Tidskrift*, (3-4), 112-119. <https://urn.fi/URN:NBN:fi-fe202201148432>

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

○ Rykande aktuell bok om studentexamensprovet

Mona Forsskåhl, Jannika Lassus, Beatrice Silén & Sofia Stolt (red.): *Modersmålsprovet i brännpunkten. Studentexamensprovet i modersmålet svenska på 2000-talet*. Svenska litteratursällskapet, Helsingfors 2020.

Boken *Modersmålsprovet i brännpunkten. Studentexamensprovet i modersmålet svenska på 2000-talet* utkommer i en tid då gymnasieutbildningen är föremål både för förändringar och för diskussion i samhället. I boken gör sju forskarröster sig hörda. En nyanserad bild av hur fenomenet studentexamensprov på svenska är tecknas, för att man i fortsatt forskning, utbildningspolitik och samhällsutveckling skall ha underlag att fråga hur fenomenet studentexamen på svenska kunde vara.

Diskussionen om gymnasieutbildningen och studentexamen har förts i tidningsspalter, sociala medier, i lärarrum, på fortbildningskvällar, hemma hos gymnasiestuderande, bland studiehandledare och representanter för det så kallade tredje stadiet. En av anledningarna är att en ny gymnasielag och nya läroplansgrunder för gymnasieundervisning har tagits fram (UKM 2018; 2019).

En annan, och kanske ännu större anledning är de förändringar som UKM gjort för att låta studentexamen i högre grad väga vid inträde till tredje stadiet. Läsaren får tillåta en snabb återkoppling: Undervisningsministern i regeringen Sipilä, Sanni Grahn-Laasonen, startade detta politiska förändringsarbete redan

omkring år 2017 och motiverade med allas rätt att på lika vill- kor få en studieplats på tredje stadiet utan att "pappa betalar för dyra prepkurser". Alltför krävande inträdesprov hade också lett till att flera studenter valde att hålla ett mellanår efter gymnasiet för förberedelser till inträdesprov. Dessa mellanår upplevdes som problematiska (läs dyra och ineffektiva) i ett land, där skolstarten sker senare och pågår längre än i många andra länder i Europa. Gymnasiet och dess avslutningsprov – den nationella studentexamen – skulle ges större tyngd vid erhållandet av studieplats och det enda studentexamensämnet som förblev obligatoriskt för alla examinander var modersmålsprovet. Poängtabeller utvecklades där olika prestationer i olika studentexamensprov viktades för olika utbildningar. Matematikämnet fick ett tydligt lyft med denna reform. Kritiska röster förde fram oron att gymnasiet inte längre fungerar som en bred allmänbildande och personlighetsdanande fas, utan tvärtom riskerade gymnasiet bli en fabrik där man från första dagen ska kalkylera vilka kurser och ämnen som ger de högsta poängen för fortsatta studier. Den stress som undervisningsministern hade identifierat hos 19-åriga studenter som läste på inträdesprov för att komma in på universitet flyttade nu, i värsta fall, ner på 16-åringar som inledde sina gymnasiestudier.

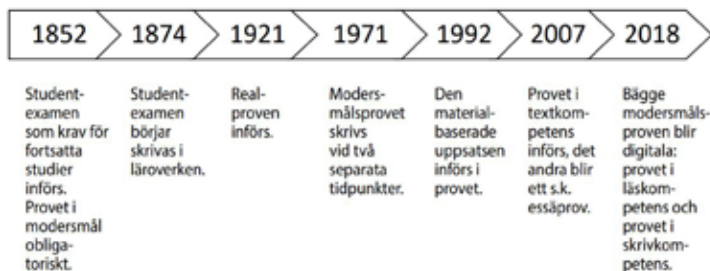
Oroliga röster höjdes om att gymnasiets identitetsskapande roll förminskas i och med att de konstnärliga ämnena inte har någon betydelse för poängjakten inför fortsatt studieplats. Vidare noterades att ungdomars illamående såg ut att öka också bland gymnasiestuderande, där stress och känslor av otillräcklighet infann sig allt oftare. En del av denna debatt och läroplansutveckling återfinns i Melina Arvidssons kandidatavhandling i pedagogik (Arvidsson 2020).

Senast nu inser läsaren varför boken *Modersmålsprovet i brännpunkten. Studentexamensprovet i modersmålet svenska på 2000-talet* är hett stoff. Modersmålsprovet är det enda obligatoriska provet i den nationella studentexamen. Resultatet i modersmålsämnet är med i poängtabeller för fortsatta studier, vare sig man tänker sig bli journalist, ingenjör eller veterinär.

Därför är det av oerhört stor betydelse att detta obligatoriska prov fungerar som det ska: så jämnt som möjligt, så transparent som möjligt, så inspirerande som möjligt och så stärkande som

möjligt, eftersom en provsituation också är en inlärningssituation i synnerhet i unga människors liv.

Syftet med boken är att teckna en bred bild av studentexamensprovet i modersmålet svenska och dess bedömning i Finland i början på 2000-talet. Initiativet till projektet togs av Svenska modersmålslärarföreningen i Finland och en grupp forskare engagerades som skribenter. Boken består av nio kapitel. Det inledande kapitlet av Mona Forsskåhl ger en konkret beskrivning av studentexamens historiska utveckling och betydelse från år 1852 då de skriftliga proven infördes till och med år 2018 då provet digitaliserades. I detta nu består modersmålsprovet av ett prov i läskompetens och ett annat i skrivkompetens. Nyckelhändelserna visualiseras i tidslinjen i Figur 1 som är utvecklad av Forsskåhl (2020, 14) utgående från Stolt 2016.

Forsskåhl ger också en bakgrund till de teoretiska och metodologiska utgångspunkter som ligger som grund för urvalet av de övriga kapitlen i boken. Hon placerar de olika delstudierna inom den sociokulturella litteracitetsforskningen (s. 28) och de samverkar i en ökad förståelse för och kunskap om studentexamensprovet i modersmålet svenska.

I de studier som presenteras i de därpå följande kapitlen redovisas för aktuella analyser ur olika perspektiv. Jag återger här endast mycket kort de resultat som erhållits i de olika delstudierna för att sedan sammanfatta min läsning och också reflektera kring sådana perspektiv som inte valts och frågor som inte ställts.

Sofia Stolt belyser frågan om rätten till en jämlik utbildning genom att på basis av tidigare gjorda undersökningar granska

utgångsläget för studerande som sin inleder sina gymnasiestudier. Vad har våra elever med sig från årskurs nio beträffande läs- och skrivfärdigheter? Stolt pekar på skillnader mellan pojkar och flickor, svenskspråkiga skolor och finskspråkiga skolor, samt urbant och ruralt, och visar på vikten av att på svenskt håll stärka resurserna för den grundläggande utbildningen för att ge eleverna ett jämlikare utgångsläge (s. 53). Jan Hellgren utgår i sina två kapitel från resultat från studentexamen år 2015 då han analyserar jämlikhet i bedömning för provomgångar under höst och vår, i modersmålet finska och svenska. Det ser ut att finnas en aning större andel svagare och minde andel starkare prestationer bland de svenskspråkiga än de finskspråkiga gymnasisterna (s.107). Hellgren fördjupar analysen av den svagaste gruppen genom att leta fram en gemensam nämnare för de svagaste grupperna som avlägger modersmålsprovet på svenska respektive finska. Även här syns mönster som tyder på att andelen män med mycket svaga prestationer är större bland de svenskspråkiga examinanderna än finskspråkiga (s.114).

Där Stolt intresserade sig för studerandes kunskaper då de inleder gymnasiet intresserar sig Lassus för arbetslivets förväntningar på kunskaper i olika kommunikationssituationer (s. 56). Arbetslivet förväntar sig också kompetens i muntlig kommunikation (s. 71) och detta är viktigt att nämna, eftersom studentexamen i modersmålet endast mäter läskompetens och skrivkompetens. Examinanderna redogör för sitt kunnande endast genom att skriva, även läskompetensen redovisas skriftligt. De redogör för sitt kunnande ensamma, utan att samtala och samarbeta med andra examinander, och utan att slå upp och kritiskt kontrollera källor, eftersom de inte får göra provet på en internetansluten dator (vilket man till exempel får göra i Danmark).

Lassus' kapitel väcker mycket relevanta frågor om själva studentexamensprovets beskaffenhet. Kunde provet i högre grad mäta det som läroplansgrunderna strävar till att undervisningen i svenska och litteratur på gymnasiet går ut på? Det går att ordna också med muntliga prov. Muntliga prov genomförs i andra länder, och också hos oss inom det internationella IB-programmet. Förflyttar vi oss tillbaka i historisk tid så påminner Forsskåhl (s.16)

oss om att inträdesexamination till universiteten i Skandinavien sedan tidigt 1600-tal skedde med muntliga förhör.

Kvaliteter i examinandernas texter beskrivs i boken också på andra sätt än genom att analysera resultat av poäng. Westerlund har tagit in erfarna lärares röster om bedömning då han ber dem resonera om essäprovet och karaktäristika för starka prestationer (s.126). Westerlund har i sitt resonemang hänvisat till Ros Ivanićs skrivdiskurser, och det har även Gustafsson och Lassus gjort i sin granskning av ordförrådet i starka och svaga essäprovssvar (s. 163). Ivanić åberopas ofta i nutida nordisk och internationell skrivforskning och hennes skrivdiskurser har hjälpt till exempel att få syn på färdighetsdiskursens överrepresentation i skrivuppgifter och läromedel (se t.ex. Sturk m.fl. 2020). Gustafsson och Lassus analyserar först verbanvändningen i 20 svaga och 20 starka essäprovssvar och vidare användningen av fasta fraser och idiom, och där ser det ut att finnas ett mönster som tyder på att svagare skribenter och andraspråksinlärare behöver få mera stöd (s.193). Det är mycket bra att Gustafsson och Lassus tar in andraspråksperspektivet, eftersom de så kallade "svenska gymnasisterna" inte är en språkligt homogen grupp. Beatrice Silén utgår i sitt kapitel delvis från samma material från år 2008 som Gustafsson & Lassus, men hon riktar intresset mot skribentens röst i svagare och starkare texter. Silén visar att starka skribenter är skickliga på att låta sin egen röst komma till tals i texterna på ett varierat sätt, medan de svaga skribenterna oftare begränsas till frasen "jag tycker att".

Två- och flerspråkighetsaspekterna finns förvisso närvarande i boken, men kunde i mitt tycke ha fått en ännu större tyngd i reflektionerna, åtminstone i det avslutande kapitlet. Utbildningssektorn är i dag medveten om flerspråkigheten i samhället och till exempel i läroplansgrunderna påpekas det tydligt att alla elever har rätt att använda och utveckla alla sina språk. Därför vore det både viktigt och intressant att granska de så kallade svenskspråkiga gymnasisternas resultat i ett ännu finmaskigare perspektiv där den studerandes individuella språkrepertoar beaktas och alla språken ges både synlighet och stöd (jfr Gibbons 2015).

Boken *Modersmålsprovet i brännpunkten. Studentexamensprovet i modersmålet svenska på 2000-talet* kan väl läsas parallellt med boken *Suomen kieli ja kirjallisuus koulussa* som utkommit samma år

2020. Bägge är kollegialt granskade forskningsrapporter. Även om den senare fokuseras mer mot yngre elever och den förra uttryckligen mot studentexamen så finns parallellerna och nyhetsvärdet där. I den finskspråkiga rapporten har man explicit tagit i bruk benämningen "Suomen kieli ja kirjallisuus" (inte äidinkieli ja kirjallisuus) då man talar om lärokursen, och ämnet beskrivs som ett kunskaps-, färdighets-, konst- och kulturämne (Tainio 2000, s. 9). Av de nio kapitlen i den finskspråkiga boken ägnas två explicit åt att växa och utvecklas som språkbrukare, alltså att vara språkinlärare (att utveckla finska som ett andraspråk). Världen är inte färdig, ej heller språket. Acceptansen och synen på att vi alla (åtminstone gymnasiestuderande) ständigt håller på att utveckla våra språk finns tydligt med i *Suomen kieli ja kirjallisuus koulussa*. Boken är avsedd som litteratur i ämnets didaktik där strävan är ta fram forskningsbaserade, stöttande åtgärder för undervisningen, medan boken *Modersmålsprovet i brännpunkten* går ut på att beskriva det som är, hur gymnasiestuderandenas studentexamensprov sett ut under en viss tid, i detta fall omkring åren 2008–2018. Denna beskrivning av studentexamen i modersmålet svenska behövde absolut göras för att fenomenet överhuvudtaget skall bli synligt och förstås, för att nya frågor kan ställas och åtgärder planeras. Framåtblickarna som formuleras i det avslutande kapitlet av Forsskål, Hellgren, Lassus, Silén, Stolt och Westerlund är relevanta och viktiga.

En forskningsrapport är självfallet en forskningsrapport, där logiken mellan ställda frågor och erhållna svar är klar och redig. Så är det också i *Modersmålsprovet i brännpunkten*. Temat för boken är som tidigare nämnt rykande aktuellt. Utbildningspolitiska beslut som försöker svara mot snabba samhällsförändringar tas kontinuerligt, så också av undervisningsminister Li Andersson i regeringen Marin. Ett sådant är lagstiftningen om en utvidgad läroplikt som riksdagen beslutade om i december 2020, en knapp månad efter att denna bok utkom. Syftet med att utvidga läroplikten är att höja utbildnings- och kompetensnivån på alla utbildningsnivåer, att minska inlärningsskillnaderna och att öka jämlikheten i utbildningen samt barns och ungas välbefinnande. Målet är att alla unga genomgår en utbildning på andra stadiet (UKM 2021).

Reformen om utvidgad läroplikt betyder att allt fler studerande kommer att studera på andra stadiet och då också göra student- examensprovet i modersmålet svenska. Hur skall den moders- målsundervisningen se ut? Skall alla andra stadiets utbildningar resultera i någon form av nationellt studentexamensprov? Hur ser det i så fall ut? I skrivande stund finns utvecklingspotential i att närma modersmålsundervisningen på andra stadiets yrkesutbild- ningar och de allmänbildade gymnasierna. Kanske ett helt nytt studentexamensprov kunde utvecklas där examinanderna utöver traditionell läs- och skrivkompetens skulle få visa sina kunskaper också i muntliga genrer, samarbete, nonverbal kommunikation och kritisk granskning av källor på nätet? Ett prov där examinander- nas alla språk och uttrycksätt kunde komma till användning. Ett sådant nytt prov kunde rent av bli en förenande länk mellan alla utbildningar på andra stadiet.

Övriga referenser

- Arvidsson, Melina (2020): *Estetiska lärprocesser i gymnasiet – ett bidrag till den aktuella debatten*. Opublicerad kandidatavhan- dling i pedagogik. Åbo Akademi.
- Gibbons, Pauline (2015): *Scaffolding language, scaffolding learning. Teaching English Language Learners in the Mainstream Classroom*. Portsmouth: Heinemann.
- Ivanic, Rosalind (2004): *Discourses of writing and learning to write. Language and Education* 18 (3) s. 220–245.
- Sturk, Erika, Randahl, Ann-Christin & Olin-Scheller, Christina (2020): "Back to basics?: Discourses of writing in Facebook groups for teachers", *Nordic Journal of Literacy Research* 6(2), s. 1–24
- Tainio, Liisa m.fl. (2000): *Suomen kieli ja kirjallisuus koulussa*. Ainedidaktisia tutkimuksia 18. Suomen ainedidaktisen tutki- museuran julkaisuja, Helsingin yliopisto, kasvatustieteellinen tiedekunta.
- UKM (2018): Gymnasielagen.
<https://www.finlex.fi/sv/laki/ajantasa/2018/20180714> [hämtat 5.3.2021].

UKM (2019): Gymnasiets läroplansgrunder. https://www.oph.fi/sites/default/files/documents/grunderna_for_gymnasiets_laro-plan_2019.pdf [hämtat 5.3.2021].

UKM (2020): Utvidgad läroplikt. <https://minedu.fi/sv/fragor-och-svar-om-laroplikten> [hämtat 5.3.2021].

Ria Heilä-Ylikallio